
Христина ПАЮК, магістрантка групи МЕ-1
Науковий керівник: **к.геогр.н., Новицька С.Р.**

ОЦІНКА ПІЗНАВАЛЬНОЇ ЦІННОСТІ НПП «ДНІСТРОВСЬКИЙ КАНЬЙОН»

Однією з важливих складових частин регіональної екологічної мережі Тернопільської області є Національний природний парк «Дністровський каньйон». Його створення дає змогу зберегти унікальні, цінні, з наукового, природоохоронного та рекреаційного поглядів, природні комплекси та об'єкти – дивовижні території з багатими і різноманітними природними умовами. М'який середземноморський клімат, родючі ґрунти, водні джерела, мальовничі рельєфи створюють сприятливі умови для розвитку даного регіону. Природні та історико-культурні комплекси й об'єкти НПП «Дністровський каньйон» мають велике пізнавальне та еколого-виховне значення. Регіон дуже перспективний для розвитку рекреаційно-оздоровчої галузі, а також потребує розробки нових напрямків оптимізації території.

Базовою ознакою рекреаційної приналежності території виступає поняття «рекреаційні ресурси». Під рекреаційними ресурсами розуміють поєднання компонентів природи, соціально-економічних чинників і культурних цінностей, що виступають як умови задоволення рекреаційних потреб людини [4]. До рекреаційних ресурсів належать території та окремі об'єкти, що можуть бути використані для відпочинку і лікування людей, відновлення їхніх фізичних і духовних сил.

Розвиток рекреаційної діяльності, створення сприятливих екологічних умов для здоров'я людини нерозривно пов'язані з розвитком природно-заповідної справи. Як відомо, рекреаційні ресурси і курортні зони є невід'ємною складовою НПП, регіональних ландшафтних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва. Природоохоронні території є корисними безпосередньо та опосередковано як для місцевої, так і для національної економіки.

Для визначення цінності досліджуваного об'єкту необхідно здійснили ряд комплексних оцінок, рекреаційних ресурсів.

На території НПП «Дністровський каньйон» у Тернопільській області знаходяться велика кількість пам'яток природи та історико-культурних об'єктів, що мають пізнавальну, архітектурну та наукову цінність. Найдоречніший спосіб оцінки цих об'єктів за допомогою бальної шкали оцінок історико-культурних рекреаційних ресурсів за Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П. У запропонованій методиці подано 14 підгруп, які отримали внаслідок структуризації п'ять підвидів ІКТР (історико-культурних рекреаційних ресурсів). Кожному з них притаманний логічний набір показників, що оцінюються за п'ятибальною шкалою (1 — дуже низька; 2 — низька; 3 — середня; 4 — висока; 5 — дуже висока) [4].

Зокрема на території НПП «Дністровський каньйон» у Тернопільській області знаходиться велика кількість архітектурних об'єктів представлених усіма підгрупами: території первісного заселення, стоянки, поселення, кургани, давні городища прості і складні. Впродовж багатьох років проводяться розкопки у різних місцях, завдяки чому знаходять речі, що свідчать про життя людей ще задовго до нас. Зокрема таких археологічних об'єктів є дуже велика кількість в межах досліджуваної території, де знаходять артефакти проживання первісних людей (знаряддя їх праці, речі побуту). Згідно з бальною шкали оцінок історико-культурних рекреаційних ресурсів перша група отримує 15 балів – найвищу кількість в даній категорії. В НПП «Дністровський каньйон» знайдено велику кількість стоянок середнього, пізнього палеоліту та мезоліту, поселення ранньозалізного часу, поселення трипільської культури, поселення і могильник черняхівської культури, кургани, поселення трипільської і черняхівської культур, давньоруські городища складної і простої форми. Таких об'єктів найбільше в Борщівському районі, а найменше в Монастирському.

На території національного природного парку відбувалися різні історичні події, національно-визвольні змагання, війни в результаті яких встановленні різні пам'ятні знаки воїнам, які загинули під час

війни, братські могили, могили січовим стрільцям, що збереглися до сьогодні.

Пам'ятки архітектури, що становлять четверту групу історико-культурних об'єктів (громадська архітектура, промислова архітектура, архітектурні монументи) та містобудування є важливою складовою культурно-історичних рекреаційних ресурсів. Важливе значення для відвідувачів має саме стан будівель. Більшість подорожуючих бажають побачити реконструйовану будівлю в якій, проте, збереглися елементи старовини, знаки чи фрагменти старовинних експонатів (збережені у музейних експозиціях). Саме тому, при оцінці цих будівель вони отримують бал у порядку збереження (чи вдосконалення). Найвищий бал мають саме пам'ятки архітектури з музейними експозиціями, а найнижчий ті, що погано збереглися до сьогодні. На території НПП «Дністровський каньйон» є багато таких будівель, проте більшість із них втрапили свою естетичну привабливість. Архітектурні об'єкти XIX-XX століття збереглися, і деякі з них використовують за призначенням (наприклад, гімназія XIX ст. в м. Заліщики зараз реконструйована і використовується як школа).

П'яту групу, згідно з методикою оцінки історико-культурних об'єктів, становлять пам'ятки оборонного будівництва, замки із бастионними укріпленнями та монастирі. У південній частині Тернопільської області, а точніше в межах НПП «Дністровський каньйон» таких укріплень є небагато, більшість з них в Хмельницькій області, а у нашій області вони у досить занедбаному стані.

Наступну групу пізнавальних ресурсів становлять сакральні споруди. На заході України, у тому числі в НПП «Дністровський каньйон», особливе значення населення приділяє релігійній сфері. До сьогодні збережено чи не найбільше і найкраще саме сакральні споруди. Зважаючи на те, що в XIX-XX столітті на території Борщівського, Бучацького, Монастирського і Заліщицького районів в різні періоди була різна влада і проживали різні національності, відповідно кожна релігійна гілка будувала свою будівлю в якій збиралися люди для молитви, тому ми оцінювали велику кількість церков, костелів тощо. Зважаючи на те, що духовна складова життя завжди була найголовнішою, більшість храмів є збереженими, або реконструйованими.

Сьомою групою досліджуваних об'єктів є пам'ятки народної архітектури (поселення, двори, господарські й житлові будівлі, дерев'яні церкви та ін.) окремі з них є відбудованими і збереженими в НПП «Дністровський каньйон» - це стосується будинків у яких жили чи були деякий час відомі письменники, митці, художники, вокалісти. Значна частина цих будівель намагаються зберегти, щоб народ не забував про своїх відомих земляків, а також роблять музеї чи садиби. Найвищий бал мають музеї під відкритим небом, проте в дослідженій нами території таких об'єктів немає.

До однієї з найбільших груп відносять палацово-паркові ансамблі, які найбільше користуються попитом серед відвідувачів і досить високо цінуються. В НПП «Дністровський каньйон» такі будівлі є різного рівня збереження від руїн палацу у с. Червоногород до добре збережених та впорядкованих палацово-паркових ансамблів — палацу Понятовських у с. Язловець та палацового комплексу графа Бадені - с. Коропець.

Сучасні пам'ятки архітектури в межах НПП «Дністровський каньйон» представлені лише у вигляді пам'ятників відомим людям, які проживали в даній місцевості і стали відомі у всьому світі. Значних сучасних пам'яток архітектури (будівель) в межах національного парку немає. Це, насамперед, пов'язано з особливим режимом заповідання в природоохоронному об'єкті. Забудова можлива лише з метою збереження природної території або покращення функціонування в межах парку.

Наступні групи історико-культурних об'єктів представлені пам'ятками народних та професійних художніх промислів, а саме: ткацтво, вишивка, обробка шкіри та інші. У Борщівському районі, що відноситься до складу НПП «Дністровський каньйон» доволі популярним є виготовлення речей з шкіри, а також у місцевих жителів особливий стиль вишивання (який передбачає велику кількість деталей на вишивці). Проте в межах НПП «Дністровський каньйон» конкретних музеїв і експозицій художніх промислів нами не було виявлено. Розвинута художня обробка металу, нанизання з бісеру; художнє слюсарство і декоративні розписи будинків; наверхі на димарях та корони ринв, які часто прикрашають декоративними птахами й квітами з бляхи. Зокрема, [Коваль Євген](#) (с. [Мушкатівка](#) Борщівського району) виготовляє

декоративні завіси, клямки, сокирки, стамески, що експонувалися на виставках [3].

Тринадцята група представлена пам'ятками музейної архітектури. Ми визначили, що етнографічні музеї народної архітектури та побуту є у НПП «Дністровський каньйон», зокрема один із них в печері Вертеба, де зібрані археологічні знахідки трипільської культури.

Надзвичайно різноманітні фольклорні традиції на півдні Тернопільської області, які формуються тисячолітньою культурою, зумовлюються календарно-обрядовими звичаями населення, саме тому останній групі об'єктів оцінки історико-культурних ресурсів ми надали максимальну кількість балів.

Загальна сума отриманих балів характеризує пізнавальну цінність ІКТР НПП «Дністровський каньйон» (кількість балів відповідає порядку груп при оцінці культурної спадщини заповідного об'єкта):

$$A = \sum_{i=1}^f P_i + \sum_{i=1}^f T_i + \sum_{i=1}^f S_i + \sum_{i=1}^f R_i + \sum_{i=1}^f F_i$$

$$A = 15 + 15 + 15 + 13 + 7 + 15 + 10 + 15 + 9 + 7 + 0 + 5 + 12 = 138$$

де A — інтегральний показник пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів окремого поселення, місцевості;

- P — компоненти пам'яток історії та культури;
- T — компоненти архітектурних пам'яток;
- S — компоненти художніх промислів і ремесл;
- R — компоненти етнографічних пам'яток;
- F — компоненти пам'яток народної творчості.

Для зручності оцінювання (зіставлення та порівняння оціночних параметрів) важливо ввести поняття «коефіцієнт пізнавальної цінності» (K). Він дорівнює відношенню суми отриманих балів оцінки ІКТР окремого поселення, місцевості до максимально можливої кількості балів, яка наведена у шкалі оцінок [4]:

$$K_p = \frac{A}{A_{\max}}$$

$$K_p = \frac{138}{183} = 0,75$$

де A — сума балів пізнавальної цінності історико-культурних туристичних ресурсів окремого поселення, території (блоку);

A_{max} — максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок.

Згідно з значення K_p , можна здійснити таке ранжування рівнів пізнавальної цінності ІКТР:

0,86—1,00 — унікальні;

0,65—0,85 — високоатракативні;

0,45—0,64 — середньоатракативні;

0,25—0,44 — малоатракативні;

менше 0,25 — неатракативні [4].

Відповідно до оцінювання, НПП «Дністровський каньйон» ми віднесли до високатракативних ландшафтів з коефіцієнтом пізнавальної цінності 0,75.

Оцінка історико-культурних об'єктів є важливим елементом для підтвердження пізнавальної цінності заповідного об'єкту. У НПП «Дністровський каньйон» окремі старовинні предмети або комплекси були відкриті завдяки археологічним розкопкам, а також значна кількість важливих археологічних пам'яток та культурних споруд частково збереглися до сьогодення, проте потребують реконструкції. Основною проблемою, яка виникла з більшістю проаналізованих об'єктів є те, що вони з часом стають все менш привабливими, а для їх відновлення необхідне фінансування. Усі культурні об'єкти потребують догляду та реставрації для збереження їх цінності. Окрім цього, варто зауважити, що для того, щоб збільшити коефіцієнт пізнавальної цінності даного об'єкту варто створити сучасні музейні виставки, які б відображали увесь спектр художнього промислу та демонстрували культурні та фольклорні особливості даного регіону. Коефіцієнт пізнавальної цінності 0,75 свідчить про високу атракативність НПП «Дністровський каньйон» і значний потенціал даної території для розвитку пізнавальних напрямків рекреації.

Література:

1. Верховна Рада України; Закон від 16.06.1992 № 2456-ХІІ «Про природно-заповідний фонд України».

2. Відейко М.Ю. Шляхами трипільського світу / М.Ю. Відейко. – К. : Наш час, 2008. – 296 с. – (Сер. "Невідома Україна").

3. Вікирчак О. К.. Наукові засади природоохоронного менеджменту екосистем Каньйонового Придністров'я/ [Ред.. О. К. Вікирчак]. – Чернівці : «Друк Арт», 2017.

4. Природокористування. Навчальний посібник. / За редакцією д.г.н., проф., Царик Л.П., к.г.н., доц. Чеболда І.Ю., к.г.н., доц. Стецько Н.П., к.б.н., доц. Грицак Л.Р., к.г.н., доц. Барна І.М., к.г.н., доц. Янковська Л.В., к.б.н., доц. Лісова Н.О., к.г.н., доц. Новицька С.Р., асист. Каплун І.Г., асист. Гінзула М.Я. Тернопіль: редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2015 – 62-93с.

5. Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки». Київ, 2000. [Електронний ресурс]. - <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14>

Володимир ЦАРИК, магістрант гр. МЕ-1
Науковий керівник – **к.геогр.н., доц. Янковська Л.В.**

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ РІЧКИ ГНІЗНА І ЗАХОДИ З ЇЇ ОЗДОРОВЛЕННЯ

Урізноманітнення форм і методів господарської діяльності у річково-басейнових системах призводить до виникнення низки проблем, які ускладнюють геоекологічну ситуацію та трансформують процеси і явища, знижуючи їх загальну стійкість до антропогенних навантажень. Концептуальні засади геоекологічних досліджень річково-басейнових систем розкриті у монографічному дослідженні О.Пилипович, І. Ковальчука [5]. Проблеми природокористування і охорони природи річкових басейнів Нічлава і Джурина розглянуті у монографічному дослідженні Л.Царика, П.Царика, І.Кузика [7]. Вплив техногенезу на